

Vertrouwen... dé opgave van het komende decennium

(1) Politici deugen niet, wetenschappelijke claims over klimaatopwarming geloven we niet meer, bankiers strijken alleen maar bonussen op. We leven in een *low trust*-samenleving, terwijl vertrouwen nu juist het smeermiddel is van een soepel functionerende samenleving. Sinds de bankencrisis is het herontdekt als het fundament van de markt, sinds de politieke crisis als het fundament van de politiek en sinds de vaccinatiecrisis als het fundament van de (preventieve) gezondheidszorg. Vertrouwen wordt dan ook hét trefwoord van het komende decennium. Maar het is zo glibberig als paling, breekbaarder dan een zeepbel en kwetsbaarder dan liefde.

(2) Het vertrouwen in onze volksvertegenwoordiging is weg, constateerde *De Telegraaf* naar aanleiding van een enquête op internet. Vierennegentig procent van de stemmers wantrouwde de Tweede Kamer, volgens de redactie omdat 'er onvoldoende geluisterd werd naar de burger'. Veel vertrouwen in

medeburgers was er overigens ook niet: 69 procent vond dat burgers zelf meer interesse in politiek moeten tonen.

(3) Wantrouwen bestaat trouwens niet alleen bij burgers, maar ook bij beleidsmakers. Veel professionals in de publieke sector voelen zich slachtoffer van 'geïnstitutioniseerd wantrouwen'. Daarmee doelen ze op de overdreven gedetailleerde wijze waarop zij verantwoording moeten afleggen over hun werk. Overigens vinden veel politici en ambtenaren burgers verwend, emotioneel en wispelturig. Menig bestuurder of politicus klaagt hierover, zij het meestal onder vier ogen tijdens de borrel na een bijeenkomst waarin net het belang van burgerparticipatie benadrukt is.

(4) Ook de wetenschap is het slachtoffer van het om zich heen grijpende wantrouwen. Wetenschappelijke claims over klimaatopwarming treden we met ongeloof tegemoet. Burgers zien het nut van vaccinaties niet in en trekken

de motieven van de overheid, wetenschap en farmaceutische industrie in twijfel.

(5) Zelfs het bedrijfsleven wordt gewantrouwd. Zelfs? Daarvan bestaat toch allang het beeld dat iedereen vooral aan zichzelf denkt? Inderdaad, maar steeds minder mensen vertrouwen er nog op dat het najagen van het eigenbelang zichtbaar, al is het dan via een onzichtbare hand, bijdraagt aan het algemene belang. Vooral bankdirecteuren en andere 'grote graaiers' moeten het tegenwoordig ontgelden. Zij bleven doodgemoedereerd hun bonussen opstrijken terwijl zij en hun bedrijven faalden, de financiële markten inzakten en de belastingbetaler mocht opdraaien voor hun falen.

(6) De vertrouwenscrisis is deels het gevolg van de toegenomen democratisering. Met het afbrokkelen van het gezag is dat ook gebeurd met het vertrouwen: de burger vertrouwt de pastoor, de politicus, de dokter en de wetenschapper niet langer. Hij eiste – en kreeg – meer transparantie. Daardoor is nu beter te zien hoe zij falen. De ruchtbaarheid aan de misstanden en vervolgens de schandalen die bijvoorbeeld de katholieke kerk teisteren, zijn het gevolg van meer openheid en van minder ontzag voor de gezagsdragers, zoals Ian Buruma betoogde in *de Volkskrant*.

(7) Nog belangrijker is dat veel partijen het vertrouwen actief hebben ondermijnd. Van links tot rechts moest de burger vertrouwen op wantrouwen. "Vertrouw ons niet", riep de overheid, in een poging mensen zelf meer verantwoordelijk te maken voor hun leven. De 'kritische' burger etaleert zijn wereldwijsheid inmiddels door iedereen te wantrouwen die suggereert uit publiek belang te handelen. Er moest dan wel vertrouwen zijn op de markt, maar al-

leen maar omdat de markt zelf een systeem van georganiseerd wantrouwen is: "Is dit niet te duur?", "Is dit wel de beste kwaliteit?" Iedereen houdt vanuit zijn eigen belang het eigenbelang van de ander in de gaten, met als verondersteld gevolg het algemeen belang.

(8) Een totaal andere oorzaak van wantrouwen is vermoedelijk dat veel mensen niet het idee hebben veel aan de samenleving te kunnen veranderen. Een kweekvijver voor wantrouwen wordt gevormd door een gevoel van machteloosheid en door angst. Het gevoel dat je je eigen leven niet in de hand hebt, nergens iets aan kunt doen en dat anderen almachtig zijn, maakt dat die anderen overal voor aansprakelijk worden gesteld. In een recent onderzoek naar visies van actieve burgers op burgerschap komt dat gevoel van machteloosheid overduidelijk naar voren. Wantrouwen zou dan ook best een symptoom van falend zelfvertrouwen kunnen zijn.

(9) Vertrouwen komt te voet, maar gaat te paard. Herstel van vertrouwen gaat niet via één of twee grote gebaren, maar via vele bescheiden stappen. Een eerste stap is je realiseren dat vertrouwen een daad is, in het besef van onzekerheid en risico's. Vertrouwen vereist de bereidheid je lot in andermans handen te leggen vanuit de erkenning dat je niet overal zelf baas over kunt zijn. Vertrouwen vergt dus een zekere naïviteit. Er zijn per definitie geen garanties dat je vertrouwen niet misbruikt zal worden. Na twee decennia eisen van 'keiharde garanties', is het lastig om je een beeld te vormen van risicoacceptatie. Toch zal dat opnieuw geleerd moeten worden.

(10) Een volgende stap is bezinning op de vraag hoe er binnen democratische verhoudingen opnieuw vormgegeven

kan worden aan vertrouwen. Een deel van de oplossing zal erin bestaan meer realistische verwachtingen te koesteren. Als bijvoorbeeld beseft wordt dat wetenschappers geen allesweters zijn, maar mensen die tastend en falend voorwaarts gaan, dan voel je je minder belazerd wanneer ze meningen herzien of data verschillend interpreteren. Iets soortgelijks geldt voor de politiek. Deelgenoot zijn en meedoen zaait vertrouwen, zo luidt een oude les in de politicologie. Als burgers meer betrokken worden bij de praktijk van het bestuur, heeft dat onmiddellijk gevolgen voor hun inzicht in de marges van beleid en politiek. Doordat hun verwachtingen realistischer worden, leren ze dat blind wantrouwen jegens bestuurders even kortzichtig is als blind vertrouwen. Iedereen moet leren om gezag tijdelijk toe te kennen. Dat betekent dat niet langer altijd, op ieder moment en overall transparantie geëist moet worden.

(11) De burger moet zich ook herbezinnen op het belang van discussiëren en argumenteren, want dat wordt nauwelijks nog gedaan. Anti-autoritair denken is doorgeschoten: niemand heeft méér gelijk dan een ander. Vooral op internet is het publieke debat geworden tot een publiek riool waar iedereen zijn mening kan droppen zonder argumenten te geven en zonder argumenten van anderen in overweging te nemen. Ook elders zijn echte argumentatie en uitwisseling van meningen schaars. Hoogstens economische argumenten tellen nog: is een voorstel betaalbaar, is het goed voor de economie? (Ethische) argumenten over de kwaliteit van het bestaan tellen nauwelijks. Men is bang dat het aanmatigend is om een mening te hebben over de mening van een ander, dus uit men wel zijn eigen mening, maar toetst die niet aan de mening van

anderen. Men vermijdt discussie, die er immers op gericht is te overtuigen of overtuigd te worden. Zo blijft de ander een *black box*: iemand die om wat voor reden dan ook een andere mening heeft. Maar als we niet weten waaróm iemand iets vindt, hoe kunnen we die persoon dan vertrouwen? Alleen wanneer je argumenten uitwisselt in een open en serieuze discussie, wordt vertrouwen geschapen.

(12) Herstel van vertrouwen vereist ten vierde: inzien dat publiek belang en altruïsme bestaan en de moeite waard zijn. Vertrouwen is alleen mogelijk als er geloof aan ten grondslag ligt. Je kunt bestuurders of vaccinatieartsen alleen vertrouwen als je wilt geloven dat zij door meer bewogen worden dan door louter eigenbelang. Dit sluit aan bij het reëel bestaande altruïsme: veel mensen willen heus wel iets voor een ander betekenen en willen graag deel uitmaken van een groter geheel en bijdragen aan een groter verhaal.

(13) Ten slotte: burgers wantrouwen het gezag van de overheid of andere instanties vooral als dat gezag niet aanspreekbaar is en als ze niet weten met wie ze te maken hebben. Vele burgers lijken in de praktijk wel degelijk vertrouwen te hebben in de concrete professionals met wie ze te maken hebben, signaleerde de Nijmeegse socioloog en filosoof Bas van Stokkom onlangs. De burger vertrouwt de wijkagent omdat die nabij genoeg is om menselijk te zijn en dus ook een reëel beeld heeft van zijn macht en onmacht. Dat brengt een zekere vergevingsgezindheid met zich mee, in tegenstelling tot afstandelijke, onbereikbare en anonieme instituties aan wie de burger eerder geneigd is almacht toe te schrijven. Falen zij, dan wordt dat veel eerder geïnterpreteerd als gevolg van opzet. Het wantrouwen van burgers te-

genover instanties wordt gevoed doordat deze vaak niet aanspreekbaar zijn. Vaak is in onze kapot georganiseerde samenleving een dozijn mensen verantwoordelijk, maar is toch niemand aanspreekbaar. Bij herstel van vertrouwen hoort het spreekwoord 'Liever één aanspreekbare in de hand dan tien in het dossier'. Aanspreken moeten we overigens niet verwarren met afrekenen. Wie aanspreekbaar is, verdient vertrouwen, ook als hij soms domme dingen doet.

(14) Vertrouwen hoeft niet blind te zijn. Het is zelfs de vraag of dat goed zou zijn. Blind vertrouwen is net zo heilloos als blind wantrouwen. We zouden ons meer moeten realiseren dat vertrouwen alleen maar sterker wordt van kritische vragen op gezette tijden. Daar horen dan wel vertrouwenwekkende signalen op te volgen. Zo vertrouw je ook je geliefde, vrienden en collega's – niet door een schriftelijk rapport van alle daden en gedachten per minuut, maar doordat je merkt dat ze betrouwbaar zijn.

*naar: Evelien Tonkens en Tsjalling Swierstra
uit: Filosofie Magazine 6, 2010*

Tekst 2 Vertrouwen... dé opgave van het komende decennium

18p 20 Maak een goedlopende samenvatting in correct Nederlands van maximaal **200** woorden van de tekst 'Vertrouwen... dé opgave van het komende decennium'.

Zorg ervoor dat deze samenvatting begrijpelijk is voor iemand die de oorspronkelijke tekst niet kent.

Uit je samenvatting moet duidelijk worden:

- welke crisis zich in de huidige samenleving voordoet, waarom deze crisis voor de samenleving een probleem is en op welke maatschappelijke terreinen zij plaatsvindt;
- wat de oorzaken zijn van het ontstaan van deze crisis;
- welke stappen worden voorgesteld om uit deze crisis te komen;
- welke aanbeveling gedaan wordt om deze crisis te boven te kunnen komen en welke voorwaarde daarbij geldt.

Bronvermelding

Een opsomming van de in dit examen gebruikte bronnen, zoals teksten en afbeeldingen, is te vinden in het bij dit examen behorende correctievoorschrift, dat na afloop van het examen wordt gepubliceerd.